

מאחורי הציונות, העם היהודי

שמואל טריגנו

אחת מהנחות היסוד של הציונות היא הקביעה שהיהודים הם עם ("עם אחד" קובע הרצל בהקדמה ל"מדינת היהודים"), הנתון לגורל משותף או הנוטל את גורלו לידי. שלילת הלגיטימיות של הציונות, קובע מחבר המאמר, פירושה לחזור ולהטיל ספק במעמד היהודים כקולקטיב, לפסול כל ניסיון של היהודים לשלוט בדרך חיובית בגורלם המשותף, לאחר השמדה שכוונה אליהם כעם. שוללי הציונות קובעים למעשה שהגורל המשותף היחיד האפשרי ליהודים הוא זה של יחידים הנידונים לצמיתות למעמד של קורבנות: באופן פרדוכסלי, בעוד שהמדרנה הפוליטית לא הכירה ביהודים כעם, הם כן נרדפו כעם. מגורל משותף זה של היהודים, שנכפה אפילו על אלה שרצו להתכחש לו, נובע הקשר הבלתי אמצעי בין מדינת ישראל לבין העם היהודי בימינו. היהודים מצאו במדינת ישראל את הבסיס ההגיוני למעמדם ההיסטורי-פוליטי, שהאמנציפציה לא סיפקה להם. זאת הסיבה לכך שהאנטי-ציונות, השוללת את לגיטימיות קיומה של מדינת ישראל, היא הגלגול העכשווי של האנטישמיות

מה שעומד על הפרק בדלגיטימציה של הציונות הוא בראש וראשונה מעמדם של היהודים כקולקטיב, כעם.

אם הביטוי היחיד מאז המאה העשרים של גורל היהודים כעם הוא מדינת ישראל, כי אז שלילת הלגיטימיות שלה – כמוה כשלילת עצם מוסריותו של קיום העם היהודי, של כל ניסיון של היהודים ליטול לידיהם את גורלם המשותף בדרך חיובית. כאשר מדברים אתנו על ה"חטא הקדמון" של ישראל, כאשר אומרים לנו שהקמת מדינת ישראל הייתה "טעות היסטורית" (אליבא דרוני בראומן), הרי מה שעומד על הפרק הוא אכן שלילת קיומו של עם יהודי. מה עוד ששיח זה מלווה, באופן משמעותי מאד, בשלילת עצם המושג של קהילה יהודית בתפוצות

אולם אידיאולוגים אלה, שרואים עצמם כמורים למוסר, אינם ערים לכך, אינם מדברים על כך, ששלילת הצדקתו של גורל יהודי משותף פירושה הודאה בסוג כלשהו

של קיום, שהמציאות ההיסטורית מחייבת להכיר בו. גורל משותף זה – הגורל שהציונות הפוליטית שאפה לשנות – הוא זה שנכפה על היהודים על ידי האנטישמיות הכרוכה במודרנה הפוליטית מאז המהפכות של 1848. אכן הייתה זו האנטישמיות אשר הצביעה על היהודים שפעלו למען אמנציפציה כעל עם מחתרתי, קנוניה בינלאומית שאימה על אותם עמים אשר העניקו להם שוויון זכויות אזרחיות.

כאשר התחוור לו הדבר, בארץ שלדעתו הייתה המתקדמת ביותר עלי אדמות, העלה הרצל את הרעיון, בתקופת משפט דרייפוס, שבמקום להיכנע לגורל זה, עדיף היה לקבל עליו אחריות ולקחתו לידיים ישירות, על ידי נקיטת אמצעים שיאפשרו זאת, דהיינו עצמאות לאומית.

הוקעת הציונות כנטולת צידוק מוסרי וכמשגה, כעוון – כמוה כטענה עקיפה שהגורל המשותף היחיד היאה וה"מוסרי" ליהודים הוא של יחידים במעמד של קורבנות נצח, שבטעות טוענים נגדם שהם עם, אך בפועל מדכאים אותם כעם למרות דעתם על כך. אם כך רצו היהודים ואם לאו, אם המודרנה הפוליטית ציווהה זאת או לא ציווהה, בפועל התייחסו האנשים המודרניים אל היהודים כאל עם. מאחורי השיח המגנה את הציונות, מסתתר תמיד אפוא הטיעון בזכות מעמדו של היהודי כקורבן, שנתפס כמעמד המוסרי היחיד האפשרי.

הדבר לא תמיד נהיר לכול, כי הדיון על הציונות מתנהל אך ורק בזירה האידיאולוגית. במקרה הטוב רואים בציונות זרם אידיאי גדול, המגן בצל השואה על קהילה דחווה ונרדפת, יותר מאשר שיפוט פוליטי על המודרנה. דמות הקורבן מסתירה את דמות היהודי כדמות בהיסטוריה וכאספקלריה של המציאות. הטיעון ההומניטרי מעלים את הטיעון הפוליטי. אני מזמין לחשיבה מחדשת ורעננה על מציאות זו, לניתוח אינטלקטואלי, שאינו יכול לפסוח על בחינה מחדשת של משמעות המודרנה הפוליטית.

היה זה דווקא המושג של "עם יהודי" שהועמד בספק מלכתחילה. המושג היה קשור קשר הדוק עם התודעה היהודית והאמונה היהודית, למרות פיזורם של היהודים

וחשיפתם לתלאות ההיסטוריה במהלך דורות רבים, והוא עומעם עם הופעתן של פילוסופיות זכויות האדם, של מדינת-האומה ואחרי-כן של הלאומנות. זהו המושג שהרצל גילה בדרך עקיפין

הכנתי ניתוח של תנועה פרדוכסלית זו של ההיסטוריה בספר "האידיאל הדמוקרטי במבחן השואה" * והרחבתי אותו ב"זעזוע לישראל" **. אנסה לתמצת כאן את מחשבותי בסוגייה זו

הדו-משמעות של האמנציפציה

הכל מתחיל במערכה הראשונה. היהודים זוכים לאמנציפציה רק כיחידים ובנוסף על כך כיחידים מופשטים. זהו אומנם מצבם של כל שאר האזרחים, אולם יש לו משמעות נוספת לגביהם, כנושאי תרבות ספציפית, אשר במשך דורות נדחו אל מחוץ לחברה הנוצרית. עליהם להשתנות כדי להפוך לאזרחים. אנשי המהפכה הצרפתית שיזמו את האמנציפציה ראו בעיני רוחם את היהודים מתפרקים מיהדותם ושמים קץ לחיים הקהילתיים שלהם. האב גרגואר, התומך הנלהב ביותר באמנציפציה של היהודים' הכריז: "לא יהיה נציב לטיפול בעניינים אזרחיים בקהילות היהודיות, לא יהיו קהילות יהודיות", מתוך גישה שראתה ביהדות "חולמנות סביב התלמוד – ביב זה של הזיות". "המין האנושי ... גיבוב דברים רבני

דרישה זו משתלבת בגישה נדיבה כלפי הגורל היהודי כי – מאתיים שנה לפני סרט – אבות האמנציפציה מאשימים את אירופה ביצירת היהודים, דהיינו מנודים שהורחקו מהמין האנושי. אותו אב גרגואר סבור ש"שיא אי-הצדק הוא להאשים את היהודים בפשע שאנו כופים עליהם" ... לפיכך אין להעלות על הדעת שיש דבר-מה חיובי באישיותם של מנודים אלה, שהיא אינה אלא סיאוב של תכונות אנוש, תולדה של הדיכוי, ונושאי הדגל של האמנציפציה מעמידים כנגדה את אנושיותם. "היהודים הם בני אנוש כמונו, עוד טרם היותם יהודים" (האב גרגואר). אולם אגב כך ברור שבני אנוש אלה, משהוכרו בתור שכאלה, לא יהיו עוד יהודים. אמת עמוקה ולא ידועה על הצהרה על זכויות האדם והאזרח היא שבעקבותיה הגדרת האדם הופכת להיות "אזרח של". "מדינה". לכך הכוונה כאשר מדברים על "השבת היהודים מניוונם

כאן המציאות טפחה על פניה של פילוסופית הנאורות. המציאות לא זו בלבד שהוכיחה כי היהודים קיימים בלא תלות במדכאיהם, וכי הקיום היהודי הוא עובדת חיים שאין לבטלה על נקלה, אלא גם הראתה שאותה היסטוריה עצמה שהמהפכה הצרפתית יצרה, חמקה משליטתה של פילוסופית הנאורות. האזרחות לכול, שנקבעה בהצהרת זכויות האדם, הוכפפה עד מהרה לעקרון הלאומיות. בפועל החלו מגלים שזכויות האדם והאזרח אינן יכולות לחול על הלא-צרפתים, על הזרים... התנועות הלאומיות באירופה, שהתעוררו בעקבות פלישות נפולאון, דגלו בזהות לאומית של עמי אירופה כנגד הרעיון האוניברסלי של זכויות האדם, שנפולאון הפיץ בחרב שלופה תחת הדגל הקיסרי. אגב כך היהודים אורגנו מחדש על פי הדגם הנפולאוני במסגרת קהילה – הפעם על בסיס דתם – אך קהילה מחייבת ויזומה על ידי המדינה, הלא היא הקונסיסטואר, ובעקבות הכיבושים התפשט דגם זה לכל אירופה. האנטישמיות – תופעה שהנאורות לא חזתה אותה – צצה בסופו של דבר, וקבעה כיעד להתקפותיה עם, המורכב מאזרחים יהודים אינדיבידואליים. בכך הגדירה מחדש בצורה קטסטרופית את הגורל היהודי כגורל משותף.

האוטואמציפציה, תיקון של המודרנה

בהיפוך זה של הגלגל, בהשבת המודחק, מה שקרה ליהודים הוא בעצם מה שקרה לכל המודרנה. תופעת הלאומיות לא תוכננה במודע על ידי הוגי הדעות של הנאורות, ועם זאת המודרנה – ודאי כבר מותשת – היטיבה ליצור אותה, עד כדי שלילת עצם האידיאל שלה (זכויות האדם). הפילוסופיה של זכויות האדם לא הגתה את הגורל המשותף של העמים, על כך מעידות מאתיים שנות היסטוריה. הוגי דעות כקלוד לפור הראו כיצד המשטרים הטוטליטריים היו מוצר לוואי נגדי לאינדיבידואליזם הדמוקרטי. זהו אותו ניתוח עצמו שמציג סרטר בספרו "הרהורים בשאלה היהודית", על התפקיד שממלאה האנטישמיות אצל הפרט במדינה.

ההופעה הלא חזויה של האומה, שהתוספה לאזרחות, ארעה גם לגבי היהודים עם הופעת הציונות, שנוספה על המעמד האישי של היהודים כאזרחים. האוטואמנציפציה

נוספה לאמנציפציה כתיקון, כהשלמה, ואגב כך גם הוציאה אותה משיווי משקלה. הציונות ביססה למעשה את הקיום היהודי על הכלל החדש של מדינת-אומה ודגלה אף היא בתוכנית ספציפית מותאם למודרנה שלה: יצירת אדם חדש, "אומה" ישראלית, שלא תהיה עוד העם היהודי. אם הציונות הצליחה לשכנע בהדרגה את רוב העם היהודי לאחר השואה, היה זה משום שהיא הדגישה בלא פשרות עד כמה הולך גורל העם היהודי בתוך המודרנה הפוליטית לעבר טרגדיה והכחדה. כישלונה של המודרנה בהבטחת בטחונו הוכחה. האנטישמיות לא נראתה עוד ככשל קל של האמנציפציה, כתקלה במודרנה, אלא כאחד מהמרכיבים המובנים שלה.

ההזדהות עם מדינת ישראל נתפשה אז כדרך היחידה לקבל מחדש את האזרחות היהודית לאחר הכישלון הקודם, ולחדש את הדמוקרטיה המעורערת מול הברבריות, הפעם תוך שילוב של האזרחות עם המימד של עם, שהאמנציפציה שללה, גם אם הדבר היה כרוך באי-הבנה עם הציונות הפוליטית, שרצתה להשתחרר מן העם היהודי כדי לייסד אומה ישראלית. למעשה אי-הבנה זו מוסיפה להתקיים בישראל של ימינו.

במחיר זה התחדשו החיים היהודיים באירופה, שהפכה מקודם לארץ של אש ודם ליהודים. כי הרי מה התרחש שם? אנשים יהודים, אזרחים של המדינות שלהם – נשללה מהם בין לילה אזרחותם, נאספו בהמוניהם בלי שים לב לאזרחותם, והושמדו בתוככי אירופה כעם אחד, אותו עם שאירופה המודרנית לא הכירה בו, לאחר שאירופה הנוצרית נידתה אותו במשך דורות. מגילוי זה, מסיבי מדי מכדי להיות לגמרי מודע, נולדה בצרפת בשנות ה-50 התחושה של קהילה יהודית וההזדהות עם הציונות. הייתה זו המגילה להחזרת היהודים לחיק הדמוקרטיה. כך חשו מן הסתם גם דמוקרטיות, כאשר הכירו במדינת ישראל בשנים שלאחר המלחמה. מבחינתן לא היה זה ויתור ליהודים וניסיון להרגיע את רגשי האשם שלהן אלא צעד להצלת הנפש והכבוד של הדמוקרטיה.

הדמוקרטים כביכול

זהו המבנה המתפורר היום, אם אכן הציונות היא לא מוסרית. בכך מזדעזעים היסודות

עצמם של התקומה היהודית שלאחר המלחמה. הקיום היהודי מוצא את עצמו עירום, מרחף מעל לתהום מבעיטה. זו התוצאה של ההיפוך המקיאבלי של שוללי הציונות, אשר מאשימים באי-מוסריות את מנהיגי התקומה שלאחר השואה, על יסוד הלקח שהם טוענים שהסיקו מן השואה. האשמה זו מתנהלת בשמה של דמוקרטיה, הדוגלת בחזרה לנאורות שלפני תופעת האומה. במקרה הטוב אפשר להגדירה כ"זכויות-אדם-איזם", אותו גלובליזם הדוגל בהתערבות, בקץ האומות והעמים לטובת אינדיבידואליזם רדיקלי, אשר רואה את עצמו כ"הומני", ושם את דגש על אדם כנגד האזרח. תמצית תורתם היא שלילת כל זהות קיבוצית. האשמה צומחת בקרב חוגים שהיו פעם שמאלניים ונסחפו לתזוזה אידיאולוגית אשר – על רקע העלמות הקומוניזם – הפכה אותם מאויבי הדמוקרטיה לדמוקרטים חסודים.

במהלך שנות ה-90 הופיעו ספרים רבים שבאו לספר לנו עד כמה ניצול השואה בידי יהודים למטרות של זהות ושל כוח, של קהילתיות ושל לאומנות, סיכן את הדמוקרטיה ואת זכויות האדם. זה אפילו היה נאציזם פשוטו כמשמעו. אין מדובר כאן רק בספרו של נורמן פינקלשטיין ואף לא בספריהם של קומץ כתבנים יהודונים-צרפתים, אלא בחבורה שלמה שפעלה תחת שרביטו הדגול של צ'קטן טודורוב, וכללה את ברוסה, שומון, קוקיו, קורטוא ודומיהם. בספרי "האידיאל הדמוקרטי במבחן השואה" ניסיתי לנתח אידיאולוגיה זו שבישרה בדיוק רב, כעשר שנים מראש, את האנטי-ציונות העכשווית. אביא רק דוגמה אחת של תורה זו: לדעתו של אלן ברוסה, בספרו "מבחן האסון. המאה העשרים והמחנות"^{*} בעידן החדש היהודים נתפשו כקהילה וכעם רק על ידי הנאצים. לפני כן הם היו רק אזרחים בודדים. משנעלם הנאציזם, אם צורות אלה של קיום יהודי מוסיפות להתקיים הרי שהן – לטענתו – אינן אלא ביטוי לניצחוננו... של היטלר ולהמשכו. כלומר לאופייה הנאצי של ישראל

המדדהים ביותר הוא שאידיאולוגיה זו משמשת גם השראה למתקראים "היסטוריונים חדשים" של ישראל, שמטרתם העיקרית היא לשלול מן היהודים את המעמד של עם במדינה של יהודים (שלילת שורשיה ההיסטוריים, ביזוי מסורותיה, הינתקות מן הגולה, האשמה ב"חטא קדמון", וכו'), כדי להוציא אל הפועל מה שהם מכנים בתמימותם את המדינה של אזרחיה, מדינה פוסט-מודרנית, ללא זהות לפי תפישתם, אך שעד מהרה

הייתה נופלת תחת עולו של החוק האיסלמי. הם חוזרים על ה"בלוף" של אש"ף, של "פלשתין חילונית ודמוקרטית" שבה היהודים (רק אלה שהגיעו לפני 1917 יורשו להישאר) יוחזרו למעמד של ד'ימים. אידיאולוגים אלה, לעומת זלזולם בזכות הקיום של העם היהודי, מוקסמים בהתמדה מן העם החדש ביותר של הפלשתינאים. אנו שקועים כאן בארכיאו-תיאולוגיה של תחלופה. הם חוזרים על התרגיל של "ישראל החדשה".

מה עומד היום על הפרק

אנו עדים כאן להפיכת תוצאות השואה לכלי ניגוח נגד היהודים עצמם. כי הרי המושא עצמו של ההשמדה הנאצית (העם) מתהפך ומשמש נשק נגד היהודים. זהו היפוך של עקרונות האמנציפציה. וזה השיח: "אם הם נשארים יהודים אחרי היטלר שעשה אותם ליהודים, בעוד שהם אינם אלא בני אדם, הם מזדהים בכך עם היטלר והופכים להיות האויבים הגזענים של הדמוקרטיה של זכויות האדם, אשר מכירה רק בבני אדם! הם אויבים של מוסר שהפך הומניטרי, המהלל את הקורבן כמקור של זכות. "ההוכחה לכך? אי-אנושיותם כלפי הילדים הפלשתינאים כך הופכת ישראל למכשול בהא הידיעה בדרך לסדר העולמי החדש שהם מטיפים לו. בשם המוסר והצדק הדמוקרטיים הם קוראים לנידויה הכלל-עולמי, שסופה הוא התערבות צבאית, מאוד מוסרית והומניטרית, של כוח בינלאומי, שתוביל את ישראל להכרה בחטאיה ולבקשת מחילה, ותשלול מן העם היהודי את הזכות להיות נושא בהיסטוריה האנושית.

זוהי על כן שלילה של ההיסטוריה של מאתיים השנים האחרונות, שמוצאת את ביטויה באידיאולוגיה זו, אשר מתעלמת במודע מן האנטישמיות ובסופו של דבר מתוצאות השואה על האם היהודי. זו המשמעות של מה שקרוי בפיהם אוניברסליות של השואה. היא חותרת תחת היסודות של ההמשכיות והקיום היהודיים. המפנה את זעם העולם כולו לא רק נגד ישראל אלא נגד העם היהודי כולו ואינה מקבלת גורל אחר ליהודים זולת גורל של קורבנות נצח, שהוא ערובה אמנם למוסריותם של האחרים, אולם מכוח מוסר הקרבה בזוי

אל נא נטעה, אפוא, בכוונת הדברים. השחרת פני הציונות אינה מכוונת כלפי מציאות רחוקה כמדינת ישראל, אלא כלפי עצם מהותה של היהדות בימינו, בתקומתה ובכבודה. מה פלא אפוא שהיא נפגשת עם האיסלמיסטים, שלדים קיומה של מדינת יהודים הוא בגדר שערורייה תיאולוגית, ושחולמים רק על החזרת היהודים למעמד של מיעוט מדוכא, שנכפה עליהם לכל אורך ההיסטוריה של האיסלם? מה שעומד על הפרק במערבולת אידיאולוגית זאת הוא שלומה של הדמוקרטיה כנגד המכשולים שבדרכה, והערגה לטוטליטריות הנרקמת היום מחדש במסווה של "זכויות-אדם-איזם", תחליף מהוה של הקומוניזם המת, האידיאולוגיה המובהקת של מתנגדי הגלובליזציה, אשר בשמה של הגנה על בני אנוש דוגלת בנידוי היהודים כעם בקרב האנושות.

בעריכת, [*Le sionisme face à ses détracteurs*] "קטע מתוך הספר "הציונות מול שולליה פריז, 2003, Raphaël, שמואל טריגנו, הוצאת

שמואל טריגנו, פרופסור באוניברסיטת פריס 10 שבננטר, הוא מנהל המכון ללימודים יהודים של חברת כ"ח ויושב ראש של "מצפה העולם היהודי". הוא כתב ספרים רבים על פילוסופיה וסוציולוגיה, שבהם הוא מנתח את החברה היהודית, האנטישמיות ואת היחסים בין ישראל לתפוצות.

* *L'idéal démocratique à l'épreuve de la Shoah* בהוצאת Odile Jacob, 1999

** *L'ébranlement d'Israël* בהוצאת Le Seuil 2002

* *L'épreuve du désastre. Le XXème siècle et les camps* בהוצאת Albin Michel, 1996